

Abstract

Religie en huwelijkswaarden in Europa

Aart C. Liefbroer en Arieke J. Rijken

Inleiding

In het christelijke geloof wordt, net als in veel andere religies, veel belang gehecht aan het huwelijk. Uit onderzoek blijkt dan ook dat religieuze mensen een meer afkeurende houding hebben dan niet religieuze mensen ten opzichte van gedrag dat het huwelijk ondermijnt, zoals ongehuwd samenwonen of scheiden (Thornton, 1985; Sweet & Bumpass, 1990; Pagnini & Rindfuss, 1993). Wij verwachten dat de mate waarin gelovigen en niet-gelovigen van elkaar verschillen in hun attitudes ten opzichte van het huwelijk afhangt van de religieuze context. In deze studie onderzoeken wij dan ook hoe in Europa het effect van individuele religiositeit op huwelijkswaarden afhangt van het geaggregeerde niveau van religiositeit in de regio waarin een individu woont.

Hypothesen

Er kunnen vier verschillende hypothesen worden geformuleerd over het verband tussen de religieuze context en het effect van individuele religiositeit op huwelijkswaarden.

H1) Interne secularisatie-hypothese

Wellicht ondergaan kerkgemeenschappen in een seculiere omgeving een intern proces van secularisatie. Dit houdt in dat de 'vertaling' van het geloofsgoed naar het persoonlijke leven van de gelovigen meer dan vroeger wordt overgelaten aan de individuele gelovige zelf. Als dit zo is, dan mag verwacht worden dat de huwelijkswaarden van gelovigen minder sterk verschillen van die van niet-gelovigen in een seculiere omgeving dan in een zeer religieuze omgeving, dat wil zeggen dat naarmate het geaggregeerde niveau van religiositeit hoger is, het effect van individuele religiositeit op huwelijkswaarden groter is. We noemen dit de 'interne seculariserings-hypothese'.

H2) Reformatie-hypothese

Het zou echter ook zo kunnen zijn dat gelovigen in een seculiere omgeving een selectieve groep vormen en extra nadruk leggen op de bijbelse voorschriften om zich te onderscheiden van niet-gelovigen. In dit geval zou het verschil in huwelijkswaarden tussen gelovigen en niet-gelovigen groter zijn in een zeer religieuze omgeving dan in een meer seculiere omgeving. Dat wil zeggen: naarmate het

geaggregeerde niveau van religiositeit hoger is, is het effect van religie op huwelijkswaarden kleiner. We noemen dit de ‘reformatie-hypothese’.

In de argumentatie achter deze eerste twee hypothesen, richten we ons vooral op de ‘reactie’ van gelovigen op hun omgeving. We kunnen ons echter ook voorstellen, dat de mate van religiositeit van de omgeving invloed heeft op de huwelijkswaarden van niet-gelovigen. Als dat zo is, kunnen de twee besproken hypothesen algemener gesteld worden, hetgeen leidt tot twee nieuwe hypothesen:

H3) Adaptatie-hypothese

Als niet-gelovigen in een zeer religieuze omgeving hun waarden aanpassen aan die van gelovigen (en gelovigen in een seculiere omgeving hun waarden aanpassen aan die van niet-gelovigen, zoals onder H1), kunnen we de interne secularisatie-hypothese veralgemeniseren, en verwachten dat de verschillen in huwelijkswaarden tussen gelovigen en niet-gelovigen het kleinst zijn in zeer seculiere omgevingen en in zeer religieuze omgevingen. Dat wil zeggen dat het verband tussen het geaggregeerde niveau van religiositeit en het effect van individuele religiositeit op huwelijkswaarden curvilineair is, met het grootste effect van individuele religiositeit op huwelijkswaarden in regio’s met een midden-niveau van geaggregeerde religiositeit. We noemen dit de ‘adaptatie-hypothese’.

H4) Polarisatie-hypothese

Het ‘reformatie-argument’ kan ook veralgemeniseerd worden. Wellicht vormen niet-gelovigen in een zeer christelijke regio een zeer selectieve groep die zich wil onderscheiden. Indien dit het geval is (en gelovigen zich in een seculiere omgeving juist willen onderscheiden, zoals onder H2), zijn de verschillen tussen gelovigen en niet-gelovigen het grootst in de minst en de meest religieuze regio’s. Dat wil zeggen dat het verband tussen het geaggregeerde niveau van religiositeit en het effect van individuele religiositeit op huwelijkswaarden curvilineair is, met het kleinste effect van individuele religiositeit op huwelijkswaarden in regio’s met een midden-niveau van geaggregeerde religiositeit. We noemen dit de ‘polarisatie-hypothese’.

Data, variabelen en methode

Om onze hypothesen te toetsen, maken wij gebruik van cross-nationale en cross-regionale vergelijkingen op basis van gegevens van de derde ronde van de European Social Survey (2006–2007). De focus zal liggen op regionale vergelijking. Het niveau van religiositeit kan binnen een land immers per regio variëren, en het lijkt aannemelijk dat individuen meer worden beïnvloed door het niveau van religiositeit in hun regio dan dat in hun gehele land. Een tweede reden om ons op regio’s te richten, is een praktische: de dataset bevat slechts 25 landen.

Attituden ten opzichte van het huwelijk worden gemeten aan de hand van drie items: mate van goedkeuring of afkeuring van ongehuwd samenwonen, mate van

goedkeuring of afkeuring van het krijgen van een kind binnen een ongehuwde samenwoningrelatie en mate van goedkeuring of afkeuring van scheiding als de partners kinderen jonger dan 12 jaar hebben. Deze items zijn gemeten op een 5-puntsschaal; hoe hoger de score, hoe meer afkeuring. De gemiddelde score wordt gebruikt. Religiositeit wordt geoperationaliseerd als een factorscore gebaseerd op drie items: een subjectief oordeel van eigen religiositeit, frequentie van kerkbezoek, en frequentie van bidden. Hoe hoger de score, hoe meer religieuze betrokkenheid. Op regionaal en landelijk niveau wordt religie gemeten als de gemiddelde score op religiositeit van de respondenten in de regio of het land op basis van de eerste drie ronden de ESS (2002-2006) – of in elk geval op basis van de ronden waaraan het land deelnam.

De volgende controlevariabelen zijn meegenomen: sekse (1 = vrouw, 0 = man), leeftijd (in jaren), opleidingsniveau, migrant, urbanisatiegraad, godsdienstige denominatie en sekse-formulering van de huwelijkswaarden. Opleidingsniveau is gemeten op een 7-puntsschaal, oplopend van 'lagere school niet afgemaakt' tot 'post-doctoraal'. Migrant duidt aan of de respondent geboren is in het land waar hij of zij woonachtig is (0) of in een ander land (1). Urbanisatiegraad is gemeten op een 5-puntsschaal, oplopend van 'boerderij of huis op het platteland' (1) tot 'grote stad' (5). De volgende godsdienstige denominaties zijn onderscheiden: Rooms-katholiek, protestant, Oosters-orthodox, overig christelijk, niet christelijk of niet gelovig. Ten slotte duidt sekse-formulering van de huwelijkswaarden aan of de items die de attitudes ten opzichte van huwelijk meten in de mannelijke of vrouwelijke variant geformuleerd zijn (1 = vrouwelijk, 0 = mannelijk).¹

We maken gebruik van *multi-level modellen*, met individuen, regio's en landen als *levels*. Onze steekproef bevat 45.144 respondenten, 226 regio's en 25 landen. We beginnen met een *random intercept model*, gevolgd door *random slope modellen* waarin het effect (de *slope*) van individuele religiositeit kan variëren over regio's en landen. Vervolgens wordt de interactie tussen individuele en regionale religiositeit toegevoegd om H1 en H2 te toetsen, en ten slotte de interactie tussen individuele religiositeit en regionale religiositeit kwadraat om H3 en H4 te toetsen.

Resultaten

Model 1 in de tabel laat zien dat huwelijkswaarden meer variatie vertonen op het individuele en landelijk niveau dan op regionaal niveau. De effecten van de controlevariabelen sekse, leeftijd, opleidingsniveau, migrant en urbanisatiegraad zijn in de verwachte richting. Het negatieve effect van de sekse-formulering van de huwelijkswaarden geeft aan dat men minder afkeurend is als een vrouw gedragingen vertoont die het huwelijk ondermijnen dan als een man dit doet. Verder laat model 1 zien dat de huwelijkswaarden van Rooms-katholieken en protestanten niet

¹ De helft van de respondenten (mannen en vrouwen) is gevraagd in hoeverre men het zou goed- of afkeuren als een man de genoemde gedragingen zou vertonen, de andere helft is hetzelfde gevraagd voor een vrouw.

afwijken van mensen die niet lid zijn van een kerk, wanneer de mate van individuele religiositeit meegenomen is. Oosters-orthodoxen hebben iets minder traditionele huwelijkswaarden dan mensen die niet-lid zijn van een kerk. Mensen met een andere christelijke of niet-christelijke denominatie keuren gedragingen die het huwelijk ondermijnen sterker af dan niet-kerkleden. Zoals verwacht heeft individuele religiositeit een positief effect, dat wil zeggen dat naarmate individuen meer religieus betrokken zijn, hun huwelijkswaarden traditioneler zijn. De effecten van deze variabelen blijven min of meer gelijk in de meer uitgebreide Modellen 2, 3 en 4, behalve dat het effect van Oosters-orthodox zijn verdwijnt.

Model 2 is een *random slope model* en laat zien dat het effect van individuele religiositeit op huwelijkswaarden in min of meer gelijke mate varieert op het regionale en op het landelijke niveau. Er zijn echter alleen interactie-effecten tussen individuele religiositeit en de gemiddelde religiositeit in de regio, terwijl er geen interactie-effecten zijn tussen individuele religiositeit en de gemiddelde religiositeit in het land (de laatstgenoemde interactie is niet opgenomen in de tabel).

Model 3 laat een positief effect zien van de gemiddelde religiositeit in de regio, dat wil zeggen dat een individu meer traditionele huwelijkswaarden heeft, naarmate zijn of haar regio meer religieus is. Daarnaast toont Model 3 een statistisch significant positief effect aan van de interactie van individuele religiositeit en de gemiddelde religiositeit van de regio, dat wil zeggen: naarmate de gemiddelde religiositeit in de regio hoger is, is het effect van individuele religiositeit op huwelijkswaarden sterker. Dit ondersteunt de interne secularisatie-hypothese (H1). De reformatie-hypothese (H2) wordt dus niet ondersteund door onze bevindingen.

In Model 4 is ook de interactie tussen individuele religiositeit en het kwadraat van de religiositeit in de regio opgenomen. Deze interactie heeft geen effect op huwelijkswaarden, dat wil zeggen dat wij geen ondersteuning vinden voor de adaptatie-hypothese (H3) en de polarisatie-hypothese (H4).

Conclusie

In deze studie onderzochten wij of en hoe het effect van individuele religiositeit op de mate van afkeuring van gedragingen die het huwelijk ondermijnen, afhangt van de religieuze context op regionaal niveau. Dit deden wij aan de hand van *multi-level* modellen op basis van data van de European Social Survey (2006-2007). Onze resultaten ondersteunen de interne secularisatie-hypothese; naarmate de gemiddelde religiositeit in de regio hoger is, is het effect van individuele religiositeit op huwelijkswaarden sterker. In meer seculiere regio's is het verschil in huwelijkswaarden tussen gelovigen en niet-gelovigen dus kleiner dan in sterk religieuze regio's.

Literatuur

- Pagnini, D.L., & Rindfuss, R.R. (1993). The divorce of marriage and childbearing: Changing attitudes and behaviour in the United States. *Population Development Review*, 19, 331-34.
- Sweet, J.A., & Bumpass, L.L. (1990). *Religious differentials in marriage behavior and attitudes*. NSFH Working Paper no. 15. University of Wisconsin, Center for Demography and Ecology.
- Thornton, A. (1985). Changing attitudes towards separation and divorce: Causes and consequences. *American Journal of Sociology*, 90, 856-872.

Effecten van religiositeit en controlevariabelen op huwelijkswaarden, gebaseerd op een 3-level regressie model $N_{\text{individueel}} = 45144$, $N_{\text{regio's}} = 226$, $N_{\text{landen}} = 25$

Fixed part	Model 1		Model 2	
	coef.	s.e.	coef.	s.e.
Constante	2.75***	0.09	2.73***	0.08
Sekse ^a	-0.11***	0.01	-0.10***	0.01
Leeftijd ^b	0.01***	0.00	0.01***	0.00
Opleidingsniveau ^c	-0.06***	0.00	-0.06***	0.00
Migrant ^d	0.13***	0.01	0.12***	0.01
Urbanisatiegraad ^e	-0.01***	0.00	-0.01***	0.00
Sekse-formulering huwelijkswaarden ^f	-0.10***	0.01	-0.10***	0.01
Godsdienstige denominatie (ref. cat. = niet gelovig)				
Rooms-katholiek	0.00	0.01	-0.01	0.01
Protestants	0.02	0.01	0.01	0.01
Oosters orthodox	-0.04*	0.02	0.01	0.02
Overige christelijke denominaties	0.22***	0.03	0.23***	0.03
Niet-christelijke denominaties	0.42***	0.03	0.44***	0.03
Religiositeit (individueel) ^g	0.22***	0.00	0.22***	0.02
Gemiddelde religiositeit regio				
Interactie individuele religiositeit en gemiddelde religiositeit regio				
Gemiddelde religiositeit regio kwadraat				
Interactie individuele religiositeit en gemiddelde religiositeit regio kwadraat				
Random part				
Individueel niveau				
sd (constante)	0.73***	0.00	0.73***	0.00
Regionaal niveau				
sd (constante)	0.10***	0.01	0.10***	0.01
sd (religiositeit)			0.05***	0.01
corr (constante, religiositeit)			0.17	0.13
Nationaal niveau				
sd (constante)	0.41***	0.06	0.39***	0.06
sd (religiositeit)			0.08***	0.01
corr (constante religiositeit)			-0.64***	0.13
-2 Log likelihood	100184.1		99716.1	

^a 1 = vrouw. ^b In jaren. ^c Schaal: 1-7. ^d 1 = geboren buiten land van verblijf. ^e Schaal: 1-5. ^f 1 = vrouwelijke variant. ^g Factorscore.

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Model 3		Model 4	
coef.	s.e.	coef.	s.e.
2.72***	0.08	2.74***	0.08
-0.10***	0.01	-0.10***	0.01
0.01***	0.00	0.01***	0.00
-0.06***	0.00	-0.06***	0.00
0.12***	0.01	0.12***	0.01
-0.01***	0.00	-0.01***	0.00
-0.10***	0.01	-0.10***	0.01
-0.01	0.01	-0.01	0.01
0.01	0.01	0.01	0.01
-0.01	0.02	0.01	0.02
0.23***	0.03	0.23***	0.03
0.44***	0.03	0.44***	0.03
0.21***	0.02	0.21***	0.02
0.13***	0.03	0.12***	0.04
0.05**	0.02	0.05**	0.02
		-0.06	0.04
		0.05	0.03
0.73***	0.00	0.73***	0.00
0.09***	0.01	0.09***	0.01
0.05***	0.01	0.05***	0.01
0.12	0.15	0.12	0.14
0.38***	0.06	0.39***	0.06
0.08***	0.01	0.08***	0.01
-0.74***	0.13	-0.75***	0.10
99691.9		99687.4	